

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Χρυσοστόμου Α. Παπαδοπούλου, (†) Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, (ἐκ τῶν καταλόγων, Β'), Ὁ ἅγιος Θεόδωρος ὁ Στουδίτης. Ἐπιμελεῖα Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου. (Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ ΙΕ' τόμου τῆς Ἐπετηρίδος τῆς Ἐταιρείας τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν). Ἐν Ἀθήναις 1939.

Παρά τὴν γενικότητα τοῦ τίτλου τῆς περισπουδάστου ταύτης πραγματείας τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει σεπτοῦ Πρωθιεράρχου, τὸ περιεχόμενον αὐτῆς, ὡς ἐκ προοιμίων παρατηρεῖ αὐτὸς οὗτος ὁ μακαριστὸς συγγραφεὺς, στρέφεται μόνον εἰς τὸν ὑπὲρ τῶν ἱερῶν εἰκόνων ἀγῶνα τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, ἀγῶνα, ὅστις ἀπετέλεσε καὶ τὸ κεντρικὸν σημεῖον τῆς δράσεως αὐτοῦ. Πλαισιοὶ ἕμως τὴν μελέτην αὐτοῦ ταύτην ὁ σοφὸς Ἱεράρχης διὰ τῆς παροχῆς βιογραφικῶν περὶ τοῦ ἁγίου πληροφοριῶν, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν γνωστῶν βυζαντινῆς προελεύσεως βίων αὐτοῦ, ὧν καὶ προτάσσει σύντομον κριτικὴν εἰσήγησιν, ἐπίσης δὲ τῶν βυζαντινῶν χρονογράφων. Ἡ καταγωγὴ του, αἱ σπουδαί του, ὁ ἰδιάζων αὐτοῦ χαρακτήρ, ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ διαπαιδαγώγησις ἀξιοῦνται τῆς προσηκούσης ἐξάρσεως ἐν τῇ ἔργῳ τούτῳ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Χρυσοστόμου (σελ. 3-7). Ἐξιστοροῦνται οἱ ἀγῶνες τοῦ ἁγίου καὶ τὰ παθήματα αὐτοῦ ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἐξεγέρσεως αὐτοῦ κατὰ τοῦ ἀθέσμου γάμου τοῦ αυτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Στ', περιγράφεται δὲ ἡ ἀνάδειξις τῆς Μονῆς τοῦ Στουδίου, ἐν Ὑψωμαθείοις Κωνσταντινουπόλεως κειμένης, διὰ τῶν μόχθων τοῦ ἁγίου Θεοδώρου, ἀκολούθως ἱστοροῦνται οἱ ἀγῶνες καὶ τὰ παθήματα τόσοσιν αὐτοῦ, ὅσων καὶ τῶν συμμοναστῶν του ἐπὶ τῇ αὐθαιρέτῳ καὶ ἄνευ τηρήσεως τῶν κανονικῶν διατάξεων ἐκλογῇ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Νικηφόρου Α' ὑπὸ τοῦ βασιλέως (σελ. 7-20), ἐν οἷς πᾶσι διαφαίνεται ὁ γενναιότατος καὶ ἀδάμαστος χαρακτήρ τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, τὸ ἀδούλωτον αὐτοῦ φρόνημα, ἡ πνευματικὴ αὐτοῦ ἐλευθερία καὶ ἀνεξαρτησία, ἡ ἀνένδοτος ἐπιμονὴ εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἀγῶνας. Ἐν τῇ ἀδραῖ ἐξιστορήσει τῶν ἀγῶνων τούτων, ἀλλὰ καὶ τῇ ἐμφανίσει τοῦ ὑπερόχου ἠθικοῦ καὶ μοναστικοῦ χαρακτήρος τοῦ ἁγίου, ὁ μακαριστὸς συγγραφεὺς τῆς πραγματείας ταύτης δὲν παρέλειψε νὰ ἐπιστήσῃ τὸν νοῦν εἰς τὰ αἷτια καὶ περιστατικὰ τῆς ἠθικῆς τελειώσεως αὐτοῦ, ποιούμενος μνηεῖαν τῆς

μεγάλης ἐπιδράσεως τῆς μητρὸς του Θεοκτίστης, τοῦ θειοῦ του Πλάτωνος, τῆς ὑπ' αὐτοῦ τούτου ἐνδελεχοῦς μελέτης τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς ἐντεταμένῃς ἀσκήσεως κατ' ἀρχὰς μὲν ἐν τῇ κατὰ Βιθυνίαν Μονῇ τοῦ Σακκουδίωνος, εἶτα δὲ ἐν τῇ τοῦ Στουδίου Κωνσταντινουπόλεως.

Μετὰ τὰς παρεμβατικὰς ταύτας ἀφηγήσεις, σκοπούσας νὰ παρουσιάσωσι τὸν ἅγιον Θεόδωρον τὸν Στουδίτην ἐν τῇ ἐξελίξει αὐτοῦ ὡς ζηλωτοῦ τῶν κανονικῶν τῆς Ἐκκλησίας θεσμίων, τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ δικαίου, ἐξ οὗ χαρακτηρὸς ἐξηγεῖται καὶ ὁ ὑπὲρ τῶν ἱερῶν ἀγῶνων ἐπίμονος ἀγὼν αὐτοῦ, ὁ σεπτὸς συγγραφεὺς ἀναπτύσσει τὸ κύριον θέμα τῆς πραγματείας αὐτοῦ ταύτης, θέτων ὡς βᾶσιν κυρίως μὲν τοὺς γνωστοὺς πηγαίους βίους τοῦ ἁγίου καὶ τὰς ἐπιστολάς αὐτοῦ, λαμβάνων ὁμῶς ὑπ' ὄψιν τὰς εἰδήσεις τῶν βυζαντινῶν χρονογράφων καὶ τῶν γενομένων ἄχρι τοῦδε σχετικῶν περὶ τοῦ ἁγίου μελετῶν. Ἡ ἐξιστόρησις τῶν ἀγῶνων καὶ τῶν παθημάτων τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου ὑπὲρ τῶν ἱερῶν εἰκόνων (σελ. 20—35) εἶναι συναρπαστικὴ. Εἶναι ὥρατον νὰ παρατηρῆ τις κυριαρχοῦσαν τὴν ὑπέροχον φυσιογνωμίαν γενναίου ἀθλητοῦ, οἷος ὁ Θεόδωρος ὁ Στουδίτης, ἐν μέτρῳ τῆς πολυταράχου ἐκείνης ἐποχῆς. Ὁ σεπτὸς συγγραφεὺς, ἀσθανόμενος καὶ ζῶν ὁλοεῖ τὰ γεγονότα ἐκεῖνα, ὁλοεῖ συναγωνιζόμενος μετὰ τοῦ ἁγίου κατὰ τῆς ἀθλίας ἐκείνης κατὰ τῶν ἱερῶν εἰκόνων ἐξεγέρσεως, μεταγίττει εἰς τὸν ἀναγνώστην τοὺς αὐτοὺς παλμοὺς καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῶν παραδόσεων καὶ τῶν θεσμῶν τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ὀρθοὶ τὸν ἀναγνώστην πρὸ τῆς ἐκπάγλου φυσιογνωμίας τοῦ ἁγίου εἰς στάσιν εὐλαβοῦς προσοχῆς. Ἐξηγεῖ δὲ τὸ ἀκαταδάμαστον αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν ἱερῶν εἰκόνων σθένος, παρέχων τὴν διασάφησιν ὅτι «ὁ Θεόδωρος ἐθεώρει τὴν εἰκονομαχίαν ὡς αἵρεσιν δεινήν, ἄρησιν τοῦ Χριστοῦ, ἐπομένως μεγάλην ἁμαρτίαν ἐλογίζετο οἰανδήποτε ἐπικοινωνίαν καὶ σχέσιν πρὸς τοὺς εἰκονομάχους, ἀξίους δ' ἐπιτιμίων τοὺς τοιαύτην ἁμαρτίαν διαπράττοντας».

Εἶναι δὲ γοητευτικὸν νὰ ἀναγινώσκη τις ὅτι ὁ ὑπὲρ τῶν θεσμῶν τῆς Ἐκκλησίας μοχθήσας καθ' ἕλκον αὐτοῦ τὸν βίον ἅγιος Θεόδωρος ὁ Στουδίτης, ἐνῶ τῇ 11ῃ Νοεμβρίου τοῦ ἔτους 826, ἡμέρᾳ Κυριακῇ, παρέδιδε τὸ πνεῦμα, παρεκάλεσε τοὺς ἀδελφοὺς νὰ ψάλλωσι, καθ' ἣν δὲ στιγμήν ἔψαλλον τὸν στίχον «Εἰς τὸν αἰῶνα οὐ μὴ ἐπιλάβωμαι τῶν δικαιοματίων σου, ὅτι ἐν αὐτοῖς ἐζήσάς με, Κύριε» (ψαλμ. 118,93), ἐξέπνευσεν ὁ ἅγιος, θαυμασίως ἐπισφραγισθεὶς οὕτω τῆς πολυμόχθου

ὕπερ «τῶν δικαιωμάτων» τοῦ Κυρίου ζωῆς του. Ὁ μακαριστὸς συγγραφεὺς διὰ τῆς πολυπείρου αὐτοῦ γραφίδος ὡς διὰ χρωστήρος διεξωγράφησεν ἐν τῇ παρούσῃ μελέτῃ τὴν σαγηνευτικὴν τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου εἰκόνα: «Ὁ Θεόδωρος ὁ Στουδίτης διεκρίθη, γράφει ὁ μακαρίᾳ τῇ λήξει Πρωθιεράρχης, ἐν τῷ ζήλῳ αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας, ὑπὲρ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δικαιοσύνης. Εὐλικρινὴς καὶ ἀπερίστραφος, δραστηριώτατος μαχητὴς ἀκατάβλητος, πάντοτε ἕτοιμος εἰς θυσίαν καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς του χάριν τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ δικαίου. Κατὰ τῶν εἰκονομάχων ὑπεστήριξε τὴν πρρσκύνησιν τῶν ἁγίων εἰκόνων καὶ τὰ διασαλευθέντα ὑπ' αὐτῶν ἐκκλησιαστικὰ καθεστῶτα, ὑπεστήριξεν ἐπίσης τὸν μοναχικὸν βίον, ὃν μετερρῦθμισεν, ὅπως καταστήσῃ σπουδαῖον διὰ τὴν ζωὴν τῆς χριστιανικῆς κοινωνίας παράγοντα, φρουρὸν ἀγρυπνον τῶν δογμάτων καὶ τῶν κανόνων τῆς Ἐκκλησίας, ἀποδίδοντα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοὺς μέλλοντας Ἱεράρχας μετὰ προσήκουσαν προπαρασκευήν, διὰ τῶν μοναστηριακῶν σχολῶν ὠφελοῦντα τὴν κοινωσίαν, καλλιεργοῦντα καὶ ἀναπτύσσοντα τὰ γράμματα. Ἐναντίον τῶν αὐθαιρέτων ἐπεμβάσεων τῶν αυτοκρατόρων ὑπερκμύνεται τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἐκκλησίας. Ἀποκρούων πᾶσαν «οἰκονομίαν» ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς πράγμασιν, ὑποστηρίζει αὐστηρῶς τὴν «ἀκρίβειαν τῶν κανόνων». Ζητεῖ νὰ τηρηθῶσιν αἱ παραδόσεις τῆς Ἐκκλησίας ἐν πᾶσι. Συντηρητικὸς ὢν ἀποφεύγει τὰς ἀκρότητας. Ἐκτιμῶν τὴν σημασίαν τῆς θύραθεν παιδείας, συνίστα ταύτην θερμῶς εἰς τοὺς Στουδίτας. Ἀποκρούει πᾶσαν βίαν κατὰ τῆς συνείδησεως τῶν ἀνθρώπων. Ἐν τῇ ρυθμίσει τῆς μοναστηριακῆς ζωῆς ἀποφεύγει τὴν ὑπερβολικὴν αὐστηρότητα, ἣτις ἐχαρακτήριζεν αὐτὴν κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας, ὡς πρὸς τὴν τροφήν, τὴν ἐργασίαν καὶ τὴν ἀνάπαυσιν τῶν μοναχῶν. Ἐντῦθεν μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ ἐπὶ τῆς κοινωνίας καθόλου» (Σελ. 36—37).

Διὰ τοιαύτης πλήρους καὶ διαυγοῦς κρίσεως καταστέφει τὴν περὶ τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου πραγματείαν αὐτοῦ ταύτην ὁ ἀοίδιμος Ἀρχιεπίσκοπος Χρυσόστομος. Εἶναι περιττὸν νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ μελέτη αὕτη, πληροῦσα κενὸν ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ θεολογικῇ φιλολογίᾳ, ἀποτελεῖ ὄντως ἐπάξιον μνημόσυνον καὶ ὕμνον τοῦ γενναίου τῆς Ἐκκλησίας, τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ δικαίου ἀθλητοῦ.

ΑΡΧΙΜ. ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΚΑΡΠΑΘΙΟΣ

Δρος Παν. Ι. Παναγιωτάκου, Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία ἀνὰ τοὺς

αἰῶνας (33—1939 μ.Χ.). Συστηματικὴ Συμβολὴ εἰς τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον. Ἀθήναι 1939 (σελ. 320).

Τόμος μὲ καλλιτεχνικὴν ἐμφάνισιν ἐξεδόθη ἑναγχος, εἰς τὰς σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ἀναφερόμενος, ὑπὸ τοῦ δικηγόρου κ. Παν. Ἰ. Παναγιωτάκου, γνωστοῦ καὶ ἐξ ἄλλων ἀξιολόγων δημοσιευμάτων περὶ τὸν ἐπιστημονικὸν τοῦτον κλάδον. Ὁ συγγραφεὺς προτάσσει ῥητὸν ἐκ τῆς 6ης Νεαρᾶς, ἣτις τὴν τε Ἱερwsύνην καὶ τὴν Βασιλείαν θεωρεῖ θεοθεν τοῖς ἀνθρώποις ὡς δῶρα δοθέντα. Μετὰ τὴν εἰς τὴν πατρίδα ἀφιέρωσιν τοῦ ἔργου προτάσσονται αἱ πηγαὶ καὶ ἡ βιβλιογραφία καὶ αἱ συντμήσεις τῶν τίτλων, ἐφ' ὧν τὸ ἔργον ὀμοδομήθη. Ἐν τῷ προλόγῳ ἐκτίθενται ἡ ἐπὶ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου ἐπενέργεια τῆς διδασκαλίας τοῦ Κυρίου, δι' ἧς ἐπετεύχθη ἡ πνευματικὴ ἐξύψωσις καὶ ἐλαμπρύνθη ἡ ἀνθρωπότης. Ἡ δὲ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ἐν μὲν τῇ Ἀνατολῇ ἐμεγάλυνε τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν, ἐν δὲ τῇ Δύσει ἐπὶ πάντων ἐβασίλευσεν Μακρὰ εἰσαγωγή ἀρχεται ἀπὸ τῆς κοσμογονίας ὅτε ἀμέσως ἀναφαίνεται ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἡ πρὸς τὸν Θεὸν τάσις ὡς ἐνστικτώδης. Ἀναπτύσσεται κατόπιν ἡ ἐξέλιξις τῶν διαφόρων θρησκειῶν, ἕως ὅτου «ἡ Οἰκουμένη φωτίζεται» διὰ τοῦ Εὐαγγελίου, ὅτε ἀρχονται οἱ διωγμοὶ τῶν χριστιανῶν μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου ἐκδόσεως ἐν Μεδιολάνοις τοῦ «Ἐδίκτου τῆς ἀνεξιθρησκείας», ἐξ οὗ ὁ Χριστιανισμὸς ἠδραιώθη.

Ἐξετάζονται κατόπιν ἡ Ἱδρυσις τῶν πρώτων χριστιανικῶν κοινοτήτων, αἱ ἀναφανέσαι αἰρέσεις, τὰ σχίσματα καὶ αἱ παρασυναγωγαὶ καὶ ἡ τελεία ῥῆξις μεταξὺ Δυτικῆς καὶ Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ὅτε ἡ μὲν Δυτικὴ Ἐκκλησία συνεκέντρωσεν ἐπὶ αἰῶνας καὶ τὴν κοσμικὴν ἐξουσίαν, ἐνῶ ἡ Ἀνατολικὴ συνειργάσθη μετὰ τῆς Πολιτείας. Ἐπὶ ἄλλοις εἰτα ἡ πτώσις τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, ὁ Μωάμεθ ἀνεγνώρισε τὰ προνόμια τοῦ Πατριάρχου, ἀπηλείφθησαν δὲ πᾶσαι αἱ διοικητικαὶ διαιρέσεις Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας. Ἐξετάζεται κατόπιν τὸ μέγα σχίσμα τῆς Παπικῆς Ἐκκλησίας διὰ τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ Λουθήρου, περιγράφεται ἡ κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν ἐνεργούμενος ὑπ' ἀμφοτέρων τούτων προσηλυτισμὸς εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἐξαιρεται ἡ δράσις τοῦ μεγάλου ἔθνομάρτυρος Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως. Καταχωρίζεται δὲ ἐν τέλει κατάλογος τῶν αὐτοκεφάλων καὶ αὐτονόμων Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Καὶ οὕτω ἐν τῷ μακρῷ προλόγῳ λήγει ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξις τῶν Ἐκκλησιῶν.

Τὸ προοίμιον ἀρχεται περὶ τοῦ κυρίου θέματος τῶν σχέσεων Ἐκ-

κλησίας καὶ Πολιτείας, αἵτινες ἀμφότεραι ἐκ Θεοῦ πηγάζουσι καὶ ὃς ὁ ἄνθρωπος ἐγνώρισεν ἔκπαλαι. Ἐνταῦθα ἐξετάζεται ἡ γενεσιουργὸς αἰτία τῆς Πολιτείας κατὰ τε τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ τοὺς νεωτέρους καὶ αἱ ἀφορμαὶ τῆς διὰ κανόνων καὶ νόμων κατοχυρώσεως τῶν ἐπιταγῶν τῆς Ἐκκλησίας, ἀναπτύσσεται δὲ ὁ ἐπελθὼν χωρισμὸς Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ἀλλαχοῦ μὲν ἀτελῶς, ἀλλαχοῦ δὲ συμβατικῶς καὶ ἐνίοτε τελειωτικῶς, ἐξ οὗ προήλθε νέος τοῦ δημοσίου δικαίου κλάδος εὐρύτερος τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου, τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον.

Μετὰ τὴν μακρὰν ταύτην πρεισαγωγὴν, ἔνθα παρατίθεται καὶ πλουσία βιβλιογραφία ξένη καὶ ἡμετέρα, ὁ συγγραφεὺς εἰσέρχεται εἰς τὸ κυρίως θέμα ἐξετάζων τὰς σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ὑπὸ μορφήν ἐνώσεως, ἰδίως κατὰ τὴν Βυζαντινὴν περίοδον μέχρι τῆς Ἀλώσεως. Ἀρχεται ἀπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ ἐξετάζονται ἡ προστασία τῶν Αὐτοκρατόρων ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἐπιρροή αὐτῶν ἐπὶ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ ἐν γένει ἡ εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα ἐπέμβασις, ἦν καὶ ἡ Ἐκκλησία δὲν ἀπέκρουε, ἀφοῦ, κατὰ τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Βουλγαρίας Δημήτριον Χωματιανόν, «τὰ ἀρχιερατικὰ προνόμια σαφῶς εἰκονίζει ὁ Βασιλεὺς ἐφ' ὅς πρᾶττει νομίμως τε καὶ καὶ κανονικῶς πλὴν μόνον τοῦ Ἱεροῦργεῖν». Οὕτως αἱ σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἔφερον μορφήν πολιτειοκρατικὴν. Εἰς τὸ δεύτερον κεφάλαιον ἐξετάζεται ἡ θεοκρατία τῆς Δύσεως καὶ ἡ κοσμικὴ ἐξουσία τῶν Παπῶν, αἱ διενέξεις τούτων μετὰ τῶν ἡγεμόνων καὶ αἱ μεταγενέστεραι σχέσεις αὐτῶν διὰ Κονκορδάτων. Ἡ μεταρρύθμισις τοῦ Λουθήρου ἐπέφερε σπουδαίας μεταβολὰς εἰς τὰς σχέσεις ταύτας, αἵτινες ἐνεπιστεύθησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸν ἡγεμόνα, σχεδὸν καταργηθείσης τῆς ἐπισκοπικῆς ἐξουσίας. Εἰς τὸ τέταρτον κεφάλαιον ἐξετάζονται αἱ σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τουρκοκρατίας, ὅτε ἐπεκράτησε διὰ τῶν προνομίων τοῦ Πορθητοῦ θεοκρατικὴ μοναρχία, ἄλλοτε δὲ μὲν τελεία πολιτειοκρατία, ἐφ' ὅσον ἐκ τῶν σουλτάνων ἤρτητο ἡ ἐξουσία, ἥτις ἐδίδε τὰ δικαιώματα τῆς Ἐκκλησίας.

Εἰς τὸ δεύτερον μέρος ἐξετάζεται ἡ ἐξέλιξις τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας μετὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα, ὅτε ἡ διαμορφωθείσα Μεταρρύθμισις ὑπεβόηθη εἰς τὴν διάδοσιν τῆς ἀρχῆς ὅτι ὁ ἡγεμὼν εἶναι ὁ κύριος ῥυθμιστὴς τῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων ὡς τελῶν ὑπὲρ πάντας. Ἀναπτύσσεται κατόπιν ἡ θεωρία τῆς συνεργασίας Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας καθ' ὅσον ὁ τούτων χωρισμὸς τείνει εἰς πτώσιν αὐτῶν, ὅτε

ἡ Ἐκκλησία ἐθεωρήθη ὡς νομικὸν πρόσωπον δημοσίου δικαίου, ὡς καὶ ἡ θεωρία τοῦ τελείου χωρισμοῦ τῶν δύο ἐξουσιῶν, τῆς Ἐκκλησίας θεωρηθείσης ὡς ἀπλοῦν σωματεῖον, καὶ ἐξετάζονται τὰ νῦν κρατοῦντα εἰς διάφορα καθολικὰ καὶ προτεσταντικὰ κράτη, εἰς ἃ ἐπικρατεῖ ὁ ἀτελής ἢ ὁ τέλειος χωρισμός. Τὰ κρατοῦντα εἰς τὰ τέσσαρα Ὁρθόδοξα Πατριαρχεῖα ἐξετάζονται περιληπτικῶς εἰς δύο μόνον σελίδας, ὁ συγγραφεὺς ὅμως ὑπόσχεται ὅτι λίαν προσεχῶς ἐν ἰδιαίτερά ἐκδόσει θὰ ἐπιληφθῆ γενικώτερον τοῦ ζητήματος. Ὁ συγγραφεὺς ἐκ παραδρομῆς ἀναγράφει ὅτι τὸ Πατριαρχεῖον Ἀντιοχείας δὲν ἔχει νομικὴν σχέσιν μὲ τὴν Μεγάλην Βρετανίαν, ἥτις ἐπιτρέπει τὴν ἐλευθέραν ἀσκησιν πάσης λατρείας, ἐνῶ ἐντολὴν εἰς τὴν χώραν ἐκείνην ἀσκεῖ ἡ Γαλλία.

Εἰς τὸ τρίτον κεφάλαιον ἐξετάζονται ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξις τῆς Πολιτείας καὶ τὰ ἐν τῇ κράτει δικαιώματα αὐτῆς, μόνης δυναμένης νὰ ἐπιτάσῃ μετὰ κύρους καὶ ἐξ ἧς πᾶσαι αἱ ἄλλαι ἀρχαὶ ἀπορρέουσιν. Διότι ὅπου ὑφίσταται πολλαπλότης βουλήσεως δὲν ὑφίσταται Πολιτεία, ἧς ἀπαραίτητον στοιχεῖον εἶναι ἡ ἀδιαίρετος ἐξουσία. Κατ' ἀκολουθίαν ἐνταῦθα ἡ Ἐκκλησία θεωρεῖται ἐνεργοῦσα καὶ ὀρθῶς οὐχὶ ἀνεξαρτήτως τῆς Πολιτείας, τοῦτο δὲ καλεῖται σύστημα νόμου κρατουμένης Πολιτείας, ἐνῶ ἡ Ἐκκλησία ἔχει προνομιακὴν θέσιν ἐντὸς τῶν ὑπὸ τῆς Πολιτείας παραχωρουμένων ὀρίων, ἐλευθέρως οὖσα ἐν τῇ ἀσκήσει τῶν εἰσῶ, ἥτοι τῶν πνευματικῶν αὐτῆς καθηκόντων. Ἐξετάζεται κατόπιν τὸ ἰσχύον ἐν Ἑλλάδι δίκαιον ἀπὸ τοῦ ὑπὸ τοῦ βαυαρῶν ἀντιβασιλέως Μάουρερ ἐκδοθέντος Β.Δ. περὶ διακηρύξεως τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, ἥτις ἀρχηγὸν ἔχουσα τὸν Βασιλέα Ὁθωνα διέτελει διὰ τοῦ Βασ. Ἐπιτρόπου ὑπὸ μεγίστην κηδεμονίαν, ἐπῆλθε δηλ. ῥυθμίσις τοῦ ἀτελοῦς χωρισμοῦ. Τὸ δοθὲν τῷ 1844 ὑπὸ τοῦ Βασιλέως Ὁθωνος Σύνταγμα ἐπέφερε τροποποίησιν καὶ εἰς τὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἧς κεφαλὴ ὄρισθη ὁ Χριστὸς κατὰ τὸ ψηφισθὲν ἄρθρον, καὶ ἧς ἡ Διοίκησις προσηρμόσθη ἐν μέρει πρὸς τὸν Συνοδικὸν Τόμον, δι' οὗ ἀνεγνωρίσθη ὡς αὐτοκέφαλος ὑπὸ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἐν ἔτει 1850, μεθ' ἧς ἐψηφίσθησαν οἱ δύο νόμοι Σ' καὶ ΣΑ' ἐν ἔτει 1852. Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1922 κατηργήθησαν οἱ καλῶς ῥυθμίζοντες τὰ ἐκκλησιαστικὰ κατὰ τὸ πλεῖστον πράγματα Σ' καὶ ΣΑ' νόμοι διὰ τοῦ νέου Καταστατικοῦ τῆς 31 Δεκεμβρίου 1923, ὅστις διὰ τοῦ ἀστόχου μέτρου τῆς καταργήσεως τῆς διαρκοῦς Συνόδου ἐδημιούργησε τὴν μονοκρατορίαν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν κατὰ τὸν εὐστοχον χαρακτηρισμὸν τοῦ ὑφηγητοῦ τῆς θεολογίας Γερ. Κωνιδάρη (ἴδε ὁ θεσμός

τῆς Συνόδου σελ. 63)· τὸ σύστημα ὁμῶς τοῦτο ἐπ' ὀλίγον ἴσχυσεν, ἐπαναφερθέντος τοῦ θεσμοῦ τῆς διαρκοῦς Συνόδου διὰ Ν. Δ. ἀπὸ 25 Σεπτ. 1925. Διὰ τοῦ νέου Καταστατικοῦ ἡ ἐξουσία τοῦ τέως δυναστού τῆς Ἐκκλησίας Βασιλ. Ἐπιτρόπου κατέστη σκιώδης, καθ' ὅσον καλεῖται μὲν ὅπως παραστῆ εἰς τὰς συνεδρίας τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, αὕτη ὁμῶς καὶ αὐτοῦ ἀπόντος λαμβάνει ἀποφάσεις. Κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο ἡ Ἐκκλησία εἶναι μὲν διακεκριμένη, ἀλλὰ μὴ ἀποτελοῦσα κράτος ἐν Κράτει αὐτοδιοικεῖται συνεχομένη πρὸς τὸ κράτος ὑπὸ τὴν περιωρισμένην αὐτοῦ ἐπιτήρησιν, κατὰ τὸν καθηγητὴν Ν. Ν. Σαρρίπου, τῆς θρησκείας τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀναγνωριζομένης ὑπὸ τῆς Πολιτείας ὡς ἐπικρατούσης. Ἐν συμπεράσματι ὁ συγγραφεὺς ἐξετάζων τὸ θεοκρατικὸν σύστημα ὡς καὶ τὸ τοῦ τελείου χωρισμοῦ ἀποφαίνεται ὑπὲρ τῆς συνεργασίας Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας διὰ ῥυθμίσεως τῶν ἐρίων τῶν δύο ἐξουσιῶν διὰ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου, ἐξ ἧς θὰ προέλθῃ πρόοδος ἀμφοτέρων, ἐπιτυγχανομένου τοῦ σκοποῦ ἀμέσως καὶ ἐμμέσως ἐκατέρας τῶν δύο ἐξουσιῶν. Ἐν τέλει ἔπεται ἀλφαριθμητικὸν εὐρετήριον καθ' ὕλην.

Τοιοῦτο τὸ ἔργον τοῦτο περὶ τῶν σχέσεων τῆς Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ἀνὰ τοὺς αἰῶνας, ὅπερ, συγγραφὴν μὲ πρόδηλον πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἀγάπην καὶ μὲ γνώσιν τῶν πηγῶν τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου, παρέχει σοδαρὸν πλουτισμὸν εἰς τὴν παρ' ἡμῖν πενιχρὰν βιβλιογραφίαν περὶ τὸν κλάδον τοῦτον.

Ὁ συγγραφεὺς καὶ πρὸ τῆς συγγραφῆς ταύτης εἶχε δημοσιεύσῃ δύο ἐτέρας καλλίστας πραγματείας: τὸ Δίκαιον τῶν μεικτῶν γάμων (1935) καὶ περὶ γάμων μεικτῶν (1938), προβαίνει δὲ ἤδη εἰς ἔκδοσιν καὶ ἐτέρας μελέτης περὶ τοῦ Δ' βαθμοῦ ἐξ αἵματος.

Ἐν Καρδίτῃ

† Ο ΘΕΣΣΑΛΙΩΤΙΔΟΣ ΙΕΖΕΚΙΗΛ

Joh. Fischer Das Buch Isaias übersetzt und erklärt, I Teil 1937 σελ. 272. RM. 8.—II Teil. Bonn 1939. P. Hanstein Verlagsbuchhandlung. Σελ. 233. RM, 6.90,

Ῥαγδαίως προχωρεῖ κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη ἢ πρὸ 16 ἐτῶν ἀρξαμένη καὶ τὸν τίτλον Bonner Bibel ἀπὸ τοῦ τόπου τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς φέρουσα ἔκδοσις σειρᾶς ῥωμαιοκαθολικῶν ὑπομνημάτων εἰς τὴν Π. Διαθήκην, περὶ ἣν ἐπανελημμένως ἠσχολήθημεν ἀπὸ τε τῆς στήλης ταύτης κα' ἀλλαχοῦ. Ἦδη ἔχομεν μετὰ χεῖρας τὸ εἰς τὸν Ἡσαῖαν

δίτομον υπόμνημα τοῦ ἐν τῇ κανεπιστημίῳ τοῦ Βυρτοσούργου καθηγητοῦ J. Fischer, γνωστοῦ καὶ ἐξ ἄλλων περιπουδάστων αὐτοῦ μονογραφικῶν, ἀναφερομένων εἰς προβλήματα τοῦ βιβλίου τούτου (Isaias 40—55 und die Perikopen vom Gottesknecht 1916, Wer ist der Ebed κλπ. 1922, In welcher Schrift lag das Buch Isaias den LXX vor? 1930 κλπ.) 'Ὁ μὲν Α' τόμος εἶναι ἀφιερωμένος εἰς τὸ πρῶτον μέρος τοῦ βιβλίου (κεφ. α'—λθ'), ἡ δὲ Β' εἰς τὸ δεύτερον (μ'—ξζ'). ἑκατέρου δὲ τούτων προτάσσεται εἰσαγωγή, ἔνθα μετὰ πάσης ἐμβριθείας καὶ ἀρτίας γνώσεως τῆς ὑπαρχούσης βιβλιογραφίας ἐξετάζονται τὰ γραμματολογικὰ τοῦ βιβλίου ζητήματα. Ἐν μὲν τῇ εἰσαγωγῇ τοῦ Α' τόμου (σ. 1—25) ἀνακρίνεται ἡ σύγχρονος τῇ προφήτῃ ἱστορία, ἡ προσωπικότης καὶ τὸ βιβλίον αὐτοῦ ἐν συνόλῳ θεωρούμενον, ἔτι δὲ καὶ ἡ βιβλιογραφία, ἐν δὲ τῇ τοῦ Β' τόμου (σ. 1—28) ἐξετάζεται τὸ ζήτημα περὶ τοῦ συγγραφέως τῶν κεφ. μ—ξζ', τὸ περιεχόμενον καὶ ἡ οἰκονομία τοῦ μέρους τούτου τοῦ βιβλίου, τὸ πρόβλημα τοῦ «παιδὸς τοῦ Κυρίου» καὶ ἡ βιβλιογραφία. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ μάλιστα περιμάχτην ζήτημα περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ 6' μέρους τοῦ βιβλίου (μ'—ξζ') ὁ συγγραφεὺς ἀναγνωρίζει μὲν τὴν βαρύτητα τῶν ὑπὲρ αὐτῆς ἐπιχειρημάτων, συμπαθῶς δὲ διάκειται πρὸς τὰς κατ' αὐτῆς ἀντιρρήσεις, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ κηρύσσεται ἀναφανδὸν ἐναντίον αὐτῆς. Ἐν δὲ τῇ ἐξετάσει τοῦ προβλήματος περὶ τοῦ «παιδὸς τοῦ Κυρίου» ἐκθύμως καὶ μετὰ πειστικότητος ὑπερμαχᾷ τῆς χριστολογικῆς τοῦ ἔργου τούτου ἐκδοχῆς καὶ ἀποκρούει τὰς ἀντιθέτους γνώμας. Ἐντὶ τῆς διμεροῦς δ σ. προτιμᾷ τὴν τριμερῆ τοῦ βιβλίου διάρρῃσιν (α—λθ' + μ'—νε' + νεζ'—ξζ'). Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν λογοτεχνικὴν μορφήν τοῦ βιβλίου ἀναγνωρίζει μὲν, ὅτι αὕτη εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ποιητικὴ, εἶναι δὲ πολὺ σκεπτικὸς ἐναντι τῆς ἀναζητήσεως μέτρων καὶ στροφῶν, φρονῶν ἐδλόγως ὅτι ἀντὶ μέτρων μᾶλλον πρέπει νὰ γίνηται λόγος περὶ ρυθμοῦ σχετιζομένου πρὸς τὸν παραλληλισμὸν τῶν νοημάτων, καὶ ὅτι ἡ ἑβραϊκὴ ποίησις δὲν προδύρησε πέρα τῶν ἀρχῶν τῆς πλοκῆς στροφῶν.

Μετὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν εἰσαγωγικῶν ζητημάτων ἐπακολουθεῖ ἡ μετάφρασις ἐπὶ τῇ θάσει τοῦ Μασ. κειμένου, κάτωθεν τῆς ὁποίας παρατίθεται ἡ ἐρμηνεία, καὶ τὰ ὑπομνήματα κατακλείονται διὰ πινάκων ὀνομάτων καὶ πραγμάτων. Τὴν μετάφρασιν διακρίνει ἀκρίβεια ἐν συνδυασμῷ μετὰ καλλολογίας ἀναλόγου πρὸς τὸ ὕψος τῆς ἡσατείου ποιήσεως. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐρμηνεία εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὸ ὕψος καὶ τὸ βάθος τῶν νοημάτων τοῦ μεγίστου τῶν προφητῶν καὶ ἴσταται ἐπὶ τοῦ

ὑφους τῶν ἀρίστων εἰς τὸ βιβλίον αὐτοῦ ὑπομνημάτων διὰ τε τῆς φιλολογικῆς ἀκριθείας καὶ τῆς ἱστορικῆς καὶ θεολογικῆς ἐμβριθείας, μεθ' ὧν ἀντιμετωπίζονται τὰ πολλαπλᾶ καὶ μεγάλα τοῦ βιβλίου τούτου προβλήματα. Τὰς ἀρετὰς δὲ ταύτας τῶν ἐν λόγῳ ὑπομνημάτων ὀφειλομένον νὰ ἀνομολογήσωμεν, καίπερ διαφωνοῦντες ἐν διαφόροις σημείοις τῆς τε εἰσαγωγῆς καὶ τῆς ἐρμηνείας, ὡς θέλει δειχθῆν ἐν καιρῷ, ἐν οικείῳ τόπῳ.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Τὸ κῦρος τῶν ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς «Ἐκκλησίας»). Ἀθῆναι, τύποις «Φοίνικος» 1939 (σ. 132).—Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, δεχθεῖσα παράκλησιν τοῦ Πρωθιεράρχου τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας καὶ Ἀρχιεπισκόπου Καντερβούριας ὅπως ἀποφανθῆν περὶ τοῦ κύρους τῶν ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν, ἵνα διαφωτισθῆ πλήρως περὶ τοῦ θέματος τούτου παρεκάλεσε τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ὅπως, μελετήσασα τὸ ζήτημα, ὑποβάλλῃ εἰς αὐτὴν τὸ πόρισμά της. Ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ ὤρισε πρὸς τοῦτο εἰσηγητικὴν ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν καθηγητῶν κ. κ. Κ. Δουδουνιώτου καὶ Ἀ. Ἀλιβιζάτου, ἐκ τῶν ἐποίων ὁ δεύτερος ὑπέβαλεν εἰς αὐτὴν μακρὸν ὑπόμνημα. Ὑπομνήματα ὑπέβαλον καὶ οἱ καθηγηταὶ αὐτῆς κ. κ. Δ. Μπαλᾶνος καὶ Π. Μπρατσιώτης, κατὰ δὲ τὴν συνεδρίαν, καθ' ἣν ἡ Σχολὴ συνεκλήθη ὅπως ἀποφανθῆ ἐπὶ τοῦ θέματος καὶ ἡ μετέσχε καὶ ὁ νεοδιορισθεὶς καθηγητῆς κ. Π. Τρεμπέλας, οὗτος κατέθεσεν ἴδιον σημεῖωμα. Τὸ ὑπ' ὄψιν ἡμῶν τεῦχος περιέχει ἀκριδῶς ταύτας τὰς εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν ὑποβληθείσας μελέτας, αἵτινες καὶ διεβιβάσθησαν ὑπ' αὐτῆς πρὸς τὴν Ἱ. Σύνοδον μετὰ τῆς ἐπὶ τῇ θάσει αὐτῶν τε καὶ τῆς ὄλης ἐπὶ τοῦ θέματος συζητήσεως ἀποφάνσεως τῆς Σχολῆς, διατυπωθείσης οὕτω: «Κατ' ἀκριθείαν, ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἀναγνωρίζει ὡς ἔγκυρα μόνον τὰ ὑπ' αὐτῆς τελούμενα μυστήρια. Εἰς εἰδικὰς ἑμῶς περιπτώσεις ἡ Ἐκκλησία, ἐφ' ἕσον ἤθελε θεωρήσει πρέπον καὶ σκόπιμον, μετ' ἐπισταμένην ἔρευναν τῶν εἰδικῶν συνθηκῶν, δύναται κατ' οἰκονομίαν νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν χειροτονίαν προσερχομένου εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν ἀγγλικανοῦ».

Καὶ κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην ἡ ἀπροκατάληπτος καὶ ἐμπεριστατωμένη μελέτη τοῦ ζητήματος τούτου ἀπὸ πάσης πλευρᾶς μόνον εἰς τὸ πόρισμα τοῦτο δύναται νὰ καταλήξῃ.

Εἶνε γεγονὸς δτι ἡ διδασκαλία τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας ἐκτίθεται εἰς τὰ «39 ἄρθρα πίστεως», τὸ δὲ «Βιβλίον Προσευχῶν», ἀποτελεῖ συμπλήρωσιν καὶ ἐπεξηγήσιν αὐτῶν, εἰς ἃ μέρη ὁ λειτουργικὸς χαρακτήρ καὶ ὁ σκοπὸς του ἐκφράζουσι δογματικὰς διδασκαλίας. Καὶ τινὰ μὲν τῶν ἄρθρων πίστεως δὲν ἀρίστανται τῆς ὀρθοδόξου διδασκαλίας· τινὰ ἕμῳ σαφῶς ἀποκλίνουν τῆς ὀρθοδόξου ἀληθείας, ἀποτελοῦντα πλάνας κληρονομηθείσας εἴτε ἐκ τῆς Παπικῆς Ἐκκλησίας, εἴτε ἐκ τῆς Διαμαρτυρήσεως. Εἶνε δὲ ταῦτα: 5 (ἐκπόρευσις καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ), 6 (ἡ ἁγ. Γραφή περιέχει πᾶν τὸ πρὸς σωτηρίαν ἀναγκαῖον), 9 (λουθηρ. διδασκαλία περὶ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος), 10 (περὶ τῆς προπρωτικῆς καταστάσεως τῶν πρωτοπλάστων), 11, 12, 13 (περὶ

διὰ μόνης τῆς πίστεως δικαιοσύνης), 19 (ὅτι ἡ ὀρθόδ. Ἀνατολ. Ἐκκλησία περιέπεσεν εἰς πλάνην), 21 (περὶ τοῦ δυνατοῦ πλάνης τῶν Οἰκουμ. Συνόδων), 22 (ἄρνησις τῆς τιμῆς τῶν εἰκόνων καὶ τῆς ἐπικλησεως τῶν ἁγίων), 28, 31 (ἄρνησις τῆς Θείας Εὐχαριστίας ὡς θυσίας). Ἐν ἄλλοις ἄρθροις ἡ διδασκαλία εἶνε τόσο ἀκαθόριστος, ὥστε ἐπιδέχεται ἑρμηνείας ἐξ ἴσου στηρικτικὰς τῶν διαφόρων ἐν τῇ Ἀγγλικανισμῷ τάσεων, τοιαῦτα δ' εἶνε τὸ 17 (περὶ προορισμοῦ) ἐν ἀντιβολῇ πρὸς τὰ 2, 15 καὶ 31, τὸ 25 (περὶ τῶν μυστηρίων), τὸ 28 (περὶ Θείας Εὐχαριστίας) καὶ τὸ 23 (περὶ Ἱερωσύνης). Τὰ τρία τελευταῖα, ἐν ἀντιβολῇ πρὸς τὰ ἐν τῇ Βιβλίῳ Προσευχῶν ἀντίστοιχα, περιέχουσι διδασκαλίαν ἐπιδεχομένην καὶ προτεσταντικὴν ἑρμηνείαν. Δὲν εἶνε ἀνάξις προσοχῆς καὶ ὁ τρόπος τῆς ἀμέσου ἀναμειξεως τοῦ στέμματος εἰς τὸν διορισμὸν τῶν ἐπισκόπων (ἄρθρ. 37) καὶ ἡ ἐξάρτησις τῆς ἀγγλικανικῆς ἱεραρχίας ἐκ Βουλῶν, ὧν τὰ μέλη ἀνήκουσιν εἰς παντοῖα θρησκευόμενα.

Δύο εἶνε, καθ' ἡμᾶς, αἱ θεμελιώδεις ἀρχαί, ἐπὶ τῇ θάσει τῶν ὁποίων δύναται νὰ ἐξαχθῇ ἀσφαλὲς συμπέρασμα περὶ τοῦ κύρους τῆς ἀγγλικανικῆς Ἱερωσύνης: α) ἡ περὶ Ἐκκλησίας καὶ β) ἡ περὶ μυστηρίων διδασκαλία. Ἀδύτηρως εἰπεῖν, ὁ Ἀγγλικανισμὸς δὲν δύναται νὰ ἀποκληθῇ Ἐκκλησία ὑπὸ τὴν ὀρθόδοξον ἔννοιαν, ἐφ' ὅσον ἐν αὐτῷ εἶνε ἀνεκταὶ ἐπισήμως τάσεις οὐ μόνον λαϊκῶν, ἀλλὰ καὶ κληρικῶν καὶ δὴ καὶ ἐπισκόπων, ἀντικρως ὀρθολογιστικαί. Περὶ δὲ τῆς Ἱερωσύνης ὁ Ἀγγλικανισμὸς δὲν προβάλλεται διδασκαλίαν ὀρίζουσαν αὐτὴν ἀπεριφράστως ὡς μυστήριον, ἰσοστάθμιον πρὸς τὰ μυστήρια τῆς Θείας Εὐχαριστίας καὶ τοῦ Βαπτίσματος.

Τούτων ἕνεκα, τὸ μόνον δυνάμενον νὰ γείνη παραδεκτὸν εἶνε ὅτι, ἐφ' ὅσον, κατὰ τὴν ὀρθόδοξον διδασκαλίαν, ἡ διὰ χειροτονίας κατὰ τάξιν εἰς τὸν κλήρον τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ὀρθῆς πίστεως τοῦ τε χειροτονουμένου καὶ τοῦ χειροτονουμένου, μόνον ὑπὸ τοὺς ὄρους τούτους δύναται νὰ ἀναγνωρισθῇ ἡ χειροτονία τῶν ἀγγλικανῶν, καὶ μόνον κατ' ἄτομον. Ἐὰν δ' ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ κριθῇ ἐφαρμοστέα ἡ οἰκονομία, ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ εἶνε ἐφαρμοστὴ εἰς πάντα τὰ μέλη τοῦ ἀγγλικανισμοῦ, καὶ δὴ ἐκ τῶν προτέρων.

Διὰ τοὺς λόγους τούτους φρονῶ ὅτι ἐν τῇ ζητήματι τούτῳ διεπράχθησαν δύο θεμελιώδη σφάλματα: πρῶτον, ὅτι ἐπὶ μέρους ὀρθόδοξοι Ἐκκλησῖαι ἐδέχθησαν τὸ κύρος τῶν ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν καὶ δεύτερον, ὅτι προσέβησαν εἰς τόσο σοβαρὰν πράξιν μεμονωμένως, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ διέπον τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν πνεῦμα, ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν διὰ τῆς οἰκουμενικῆς Ὀρθοδοξίας διήκουσαν ἀρχήν.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΠΑΜΙΧΑΝΑ

K a r l L. S c h m i d t, Le problème du christianisme primitif. Quatre conférences sur la forme et la pensée du Nouveau Testament. Paris. (σελ. 104).

Τὸ μετὰ χειρας ἔργον περιλαμβάνει τέσσαρας περισπουδάστους διλέξεις, δοθείσας ἐν τῇ πανεπιστημίῳ τῆς Κοπεγχάγης ὑπὸ τοῦ ἐπὶ τούτῳ προσκληθέντος δαπάναις τοῦ κληροδοτήματος Rask—Oersted

γνωστοῦ, ἄλλοτε ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Βόννης καὶ νῦν ἐν τῷ τῆς Βασιλείας, καθηγητοῦ τῆς ἐρμηνείας τῆς Κ. Διαθήκης Κ. L. Schmidt. Ἐκ τῶν τεσσάρων τούτων διαλέξεων, αἵτινες ἀναφέρονται εἰς θέματα λίαν οἰκετὰ εἰς τὸν ὁμιλητὴν, οἷα εἶναι ἡ μορφή καὶ ἡ σκέψις τῆς Κ. Διαθήκης, τῆς μὲν πρώτης τὸ θέμα εἶναι ἡ ἐκ τῆς Π. Διαθήκης (Gunkel) καὶ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον μετενεχθεῖσα νέα ἐρμηνευτικὴ μέθοδος, ἡ λεγομένη «μέθοδος τῆς Formgeschichte» (ὀλοεὶ μορφολογική), ἧς κύριοι ἐκπρόσωποι τυγχάνουσι ἐνταῦθα ὁ M. Dibelius, ὁ Bultmann καὶ ὁ ὁμιλητῆς, καὶ τῆς ὁποίας ἐξετάζονται ἐνταῦθα αἱ ἀρχαί, ὁ σκοπὸς καὶ τὰ ὄρια καὶ ὑποδεικνύεται ἡ κατὰ τὸν σ. ὀρθὴ χρῆσις αὐτῆς πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἀκροτήτων καὶ ὑπερβολῶν, εἰς ἃς κατήντησαν οἱ μνημονευθέντες συνθιασῶται τῆς εἰρημένης μεθόδου. Μετὰ τοῦ Torm (Hermeneutik des N. T.) ἀποκρούει τὴν δυνατότητα τῆς ἀσφαλούς χρησιμοποίησεως τῶν λεγομένων φιλολογικῶν εἰδῶν ὡς κριτηρίου τῆς γνησιότητος. Ἰδιαιτέρας δὲ μνείας ἀξία τυγχάνει ἡ ὑπ' αὐτοῦ καταπολέμησις τῆς ἄγαν μηχανικῆς διακρίσεως μεταξὺ παραδόσεως λόγων καὶ παραδόσεως γεγονότων, ὡς παραδραπτούσης τὴν παράδοσιν περὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἀδικούσης δὲ καὶ τὴν προσωπικότητα αὐτοῦ λόγῳ τῆς συνυφάνσεως λόγων καὶ ἔργων ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ (σ. 7—29). Ἐν τῇ δευτέρᾳ διαλέξει (σ. 30—57), ἣτις φέρει τὸν τίτλον «Ἰησοῦς ὁ ἀπὸ Ναζαρέτ, Μεσσίας καὶ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου», ὁ ὁμιλητῆς πραγματεύεται περὶ τῆς μεσσιανικῆς συνειδήσεως τοῦ Ἰησοῦ, ἡ προσωπικότης τοῦ ὁποίου «ἐξέρχεται τοῦ συνήθους πλαισίου τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας καὶ δὲν δύναται νὰ συλληφθῇ, εἰ μὴ ἐν τῷ συνόλῳ τῆς βιβλικῆς διηγήσεως». Ὡς ἀφετηρία τῆς ἐρεύνης ταύτης χρησιμοποιεῖται εὐλόγως ἡ ἀνάλυσις τοῦ «ἐγὼ» τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ τῇ θάσει τῶν διαφόρων εὐαγγελικῶν ῥήσεων καὶ διηγήσεων. Καὶ ἐνταῦθα ἀξία ἀναδείξεως ἡ παρρησία τοῦ ὁμιλητοῦ κατακρίνοντος τὰς ὑπερβολὰς τῆς ὀρθολογιστικῆς κριτικῆς, οὐ μόνον ἀπορριπτούσης ἐκ τῶν προτέρων τὰ θαύματα, ἀλλὰ καὶ ἐξοριζούσης ἀπὸ τῆς εὐαγγελικῆς διηγήσεως οὐκ ὀλίγα λόγια τοῦ Κυρίου συνυφασμένα μετ' αὐτῶν. Τὸ θέμα ἐπειτα τῆς τρίτης διαλέξεως εἶναι «ὁ τριαδικὸς Θεός, θεωρούμενος ὡς ὑποκείμενον ἅμα καὶ ἀντικείμενον τῆς πίστεως» (σ. 57—75), ἐνθα ὁ ὁμιλητῆς ἀνακρίνων μετ' ἐμβριθείας τὰ βιβλικὰ χωρία, καὶ μάλιστα τῆς Κ. Δ., ἐφ' ὧν στηρίζεται ἡ περὶ Τριάδος χριστιανικὴ διδασκαλία, καταλήγει εἰς τὰ ἐξῆς συμπεράσματα: α') ὅτι ἡ καταγωγὴ τῆς Τριάδος τῆς Κ. Δ. ἐδράζεται, πρὸς τοὺς ἄλλοις, καὶ ἐν πείρᾳ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κ. Διαθήκης, ἡ ἀκριβέστερον εἰπεῖν, ἐν τῇ ἰδιαζούσῃ ἱστορίᾳ, δι' ἧς ὁ Θεὸς ὁδηγεῖ τὴν ἑαυτοῦ Ἐκκλησίαν καὶ β') ὅτι ἡ μορφή, ὑφ' ἣν ἡ Κ. Δ. παρουσιάζει τὸ ζήτημα, ἀπαιτεῖ ἀνάπτυξιν ἐν τῇ τριαδικῇ ἐννοίᾳ. Τέλος ἐν τῇ τετάρτῃ διαλέξει (σ. 76—104) ὁ λόγος εἶναι περὶ τῶν ἐπιμάχων σήμερον ἐννοιῶν «Βασιλείας τοῦ Θεοῦ» «Ἐκκλησίας», «κράτους» καὶ «ἔθνους» ἐξ ἐπόψεως βιβλικῆς καὶ δὴ τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἀναδεικνυομένου τοῦ ὑπερκοσμίου χαρακτῆρος τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Τὴν ὅλην ἐπεξεργασίαν τῶν ἐν τῷ παρόντι τεύχει ἐξεταζομένων σπουδαίων θεμάτων τῆς Κ. Διαθήκης διακρίνει φιλολογικὴ καὶ θεολο-

γική ἐμβρίθεια καὶ σαφήνεια ἐν συνδυασμῷ μετὰ νηφαλιότητος κρίσεως καὶ θεοσεβείας, ἐνυπαρχούσης οἰκοθεν ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ἐγκρίτου τούτου καθηγητοῦ, σφυρηλατηθείσης δὲ καὶ δοκιμασθείσης ἐν ταῖς θλίψεσι τῆς ἐξορίας καὶ ἐκδηλουμένης νῦν ὡς «μαρτυρίας τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἱ. Χριστοῦ» Καίτοι ὑπάρχουσι ἐνταῦθα σημεῖα ἱκανά, ἐν οἷς διαφανοῦμεν πρὸς τὸν συγγραφέα, ὑπογραμμίζομεν ἰδιαιτέρως τὸ τελευταῖον προσὸν τοῦ παρόντος ἔργου, οὗ τὴν μελέτην συνιστῶμεν ἰδιαιτέρως εἰς τοὺς περὶ τὴν Ἁγίαν Γραφήν ἀσχολουμένους, καθ' ὅσον μετὰ τοῦ K. L. Schmidt συμμεριζόμεθα πλήρως τοὺς λόγους τοῦ J. A. Bengel «Te totum applica ad textum, rem totam applica ad te».

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΕΙΩΤΗΣ

W. Michaelis, Es ging ein Säman aus, zu säen. Eine Einführung in die Gleichnisse Jesu über das Reich Gottes und die Kirche. Furche—Verlag. Berlin. 1938 (σελ. 280).

Εἶναι ἴσως χαρακτηριστικὸν τῆς ἀποσυνθετικῆς ἐν τῇ προτεσταντικῇ θεολογίᾳ ἐπιδράσεως τῆς πρὸ πεντηκονταετίας που διατυπωθείσης περιβοήτου θεωρίας τοῦ Jülicher¹ περὶ τῶν παραβολῶν τοῦ Κυρίου τὸ γεγονός ὅτι ἀπὸ δεκαετηρίδων δὲν ἔχει ἐμφανισθῆ ἐν Γερμανίᾳ ἐξήγησις τῶν παραβολῶν τοῦ Κυρίου προοριζομένη μὲν διὰ τὸν εὐρύτερον κύκλον τῶν ἀναγνωστῶν τῆς Βίβλου, ἐξαντλοῦσα δὲ τὰ ἐπιστημονικὰ πορίσματα. Εἰς τὴν ἀναπλήρωσιν τῆς ἐλλείψεως ταύτης ἀπέβλεψεν ὁ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Βέρνης Γερμανὸς καθηγητῆς τῆς ἐρμηνείας τῆς K. Διαθ. W. Michaelis, εἰς τῶν ἀρίστων μαθητῶν τοῦ Deissmann, διὰ τῆς δημοσιεύσεως τῆς παρούσης εἰσαγωγῆς, περιεχομένης ἐμπεριστάτω μὲν φιλολογικῆν ἄμα καὶ ἐποικοδομητικῆν ἀνάλυσιν καὶ διασαφήσιν 18 εὐαγγελικῶν παραβολῶν, καὶ δὴ καὶ τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, μεθ' ὃ θὰ ἐπικολουθῆσῃ ἡ ἔκδοσις καὶ δευτέρου τεύχους ὑπὸ τὸν τίτλον «τὸ ἔνδυμα γάμου» πραγματευομένου περὶ τῶν εἰς τὴν «ὀρθὴν μαθητείαν» ἀναφερομένων παραβολῶν. Κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὁμολογίαν ὁ συγγραφεὺς ἐπιδιώκει ἐνταῦθα πρὸ παντὸς μὲν τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν πνευματικῶν τῆς κοινότητος ἀναγκῶν, ἔπειτα δὲ καὶ τὴν ἀναθεώρησιν τῶν μέχρι τοῦδε ἐπιστημονικῶν πορισμάτων, ὡς καὶ τὴν συνέχισιν τῆς συζητήσεως περὶ τῆς σημασίας τῶν παραβολῶν. Δυνάμεθα δὲ νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἀμφότεροι οἱ σκοποὶ ἐπιτυγχάνονται ἱκανοποιητικῶς ἐν τῇ καὶ ἀπὸ καθαρῶς φιλολογικῆς καὶ θεολογικῆς ἐπόψεως, ἀξιολόγῳ ταύτῃ ἐργασίᾳ, ἣτις ἀποσκοπεῖ πρὸ παντὸς τὴν διακρίθωσιν τῶν ἀρχικῶν νοημάτων ἐκάστης παραβολῆς, νοουμένης ἐντὸς τοῦ πλαισίου τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῆς ἑλλης K. Διαθήκης. Ἰδιάζον γνῶρισμα τῆς εὐσυνειδήτου ἐργασίας ταύτης, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς θεωρίας τοῦ Jülicher (παρὰ τὰ δεινὰ κατ' αὐτῆς πλήγματα τοῦ Bugge, τοῦ Fiebig καὶ τοῦ Buzy) θεραπευομένην ἐν τῇ προτεσταντικῇ θεολογίᾳ καὶ ὡς μόνην δῆθεν ἐπιστημονικῆν ἐμφανιζομένην ἀδυστηρῶς γραμματικῆν ἐρμηνείαν τῶν

1. Περὶ ταύτης ὄρα ἡμετέραν πραγματείαν «Αἱ παραβολαὶ τοῦ Κυρίου καὶ ἡ νεωτέρα κριτικὴ» (Ἐπετηρίς Θεολογ. Σχολῆς 1924—1925).

παραβολῶν, εἶναι ὅτι ἀναγνωρίζει καὶ τὰ δικαιώματα τῆς ἀλληγορίας, ὅπως ἀναγνωρίζει καὶ τὰ ὄρια αὐτῆς. Ὅθεν τυγχάνει εὐεξήγητος ἢ ὑπ' αὐτοῦ ἀναγνώρισις καὶ ὑποστήριξις καὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις παρεχομένης ἐρμηνείας τῶν παραβολῶν τοῦ σοφοῦ καὶ τῶν ζιζανίων, ἧς τὴν γνησιότητα ἠμφεσβήτησεν ἐκ προκαταλήψεως κατὰ τῆς ἀλληγορίας, ὁ Jülicher. Ἔτερα γνωρίσματα τῆς ἐργασίας ταύτης εἶναι ἡ, παρὰ τὰς γενομένας παραχωρήσεις εἰς τὴν νεωτέραν καὶ δὴ καὶ τὴν μορφολογικὴν λεγομένην (formgeschichtlich) κριτικὴν, παρατηρουμένη νηφαλιότης τῆς κρίσεως καὶ ἡ θεοσέβεια τοῦ συγγραφέως, πρὸς τοὺς ἄλλοις, τονίζοντος ὀρθότατα μετὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων, ὅτι «ὁ γνήσιος μαθητὴς τοῦ Ἰησοῦ προάγεται ἐν τῇ κατανοήσει τῶν παραβολῶν τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ, ἐφ' ὅσον προοδεύει ἐν τῇ παρακολουθήσει καὶ μιμῆσει αὐτοῦ» (σ. 14). Ὡς χαρακτηριστικὸν δὲ τῆς συντηρητικότητος τοῦ σ. ἀς σημειωθῆ καὶ ἡ ἐπανειλημμένη ὑπ' αὐτοῦ ἀπόκρουσις τῆς ὀρθολογιστικῆς συμβολικῆς ἐκδοχῆς τῶν βιβλικῶν ῥήσεων περὶ «Πονηροῦ» καὶ «Διαβόλου». Ὑποτιμάται, λέγει, «ἡ ἰσχύς τοῦ πλήρους δυνάμεως καὶ πονηρίας παλαιοῦ ἔχθρου», ὅταν οὗτος ἐκλαμβάνηται ὅπως ἀπροσώπως καὶ κλειώνται οὕτως οἱ ὀφθαλμοὶ πρὸ τῶν ἐκ τῶν μεθοδικῶν αὐτοῦ κινδύνων. (σελ. 46 καὶ 80). Εἰς τὰ εἰρημένα προσόντα τοῦ βιβλίου τούτου, ἐὰν προστεθῆ καὶ ἡ φιλολογικὴ ἐμβριθεία, καὶ ἡ σαφήνεια τῆς ἐκθέσεως, κατανοεῖται ἡ σπουδαιότης αὐτοῦ καὶ διὰ τὸν ὀρθόδοξον θεολόγον, ὅσον καὶ ἐὰν τοῦτο προορίζεται κυρίως διὰ Γερμανοὺς διαμαρτυρομένους ἀναγνώστας, πρὸς τὰς σημερινὰς τῶν ὁποίων ἐπειγούσας πνευματικὰς ἀνάγκας καὶ προσαρμόζεται. Εὐχόμεθα ταχέως τὴν ἐκδοσὶν καὶ τοῦ δευτέρου τεύχους.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Heinz—Dietrich Wendland, *Geschichtsansetzung und Geschichtsbewusstsein im Neuen Testament*. Göttingen. Vandenhoeck und Ruprecht. 1938 (σελ. 84).

Τὸ θέμα τῆς παρουσίας πραγματείας, ἣτις προήλθεν ἐξ ἀναπτύξεως τοῦ ἐναρκτηρίου μαθήματος τοῦ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τοῦ Κιέλου τακτικοῦ καθηγητοῦ H. D. Wendland, καὶ ἀποτελεῖ ἐπανάληψιν καὶ περαιτέρω ἐπεξεργασίαν τῶν καὶ ἀλλαγῶν διατυπωθεισῶν ἰδεῶν αὐτοῦ¹, εἶναι «ἡ περὶ ἱστορίας ἀντίληψις καὶ ἡ ἱστορικὴ συνείδησις ἐν τῇ Κ.Δ. ἐπὶ τῇ βάσει τῶν εὐαγγελίων, κυρίως τῶν συνοπτικῶν, τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου, τῆς πρὸς Ἑβραίους καὶ τῆς Ἀποκαλύψεως. Αἱ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως μετὰ πάσης ἐμβριθείας ὑποστηριζόμεναι θέσεις εἶναι αἱ ἑξῆς. Ἐν τῇ Κ. Διαθήκῃ δὲν πρέπει νὰ ἀναζητῆ τις φιλοσοφικῆς ἱστορίας, ἀλλὰ μόνον τὸ πιστεῖν ἀπαιτοῦν κήρυγμα περὶ τῶν ἱστορικῶν τοῦ Θεοῦ

1. Αἱ ἰδέαι αὗται ἀνεπτύχθησαν ἐν τῇ ὑφ' ἡμῶν βιβλιογραφηθείσῃ πραγματείᾳ «Der Herr der Zeiten» (Θεολογία 1937 σ. 191), ὡς καὶ ἐν τῷ ὑπὸ τὸν τίτλον «The kingdom of God History», ἣτις ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ ὑπὸ τὸν αὐτὸν τίτλον ἐκδοθέντι ὑπὸ τοῦ ἐν Γενεύῃ γραφείου ἐρευνῶν τοῦ Πρακτικοῦ Χριστιανισμοῦ (London 1938 σελ. 152 ἑξ.).

ἐνεργειῶν. Ἄν ἡ Κ. Δ. παρῆχε φιλοσοφίαν τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, αὕτη θὰ εἶχε πρὸ πολλοῦ συντριβῆ καὶ ἡ Κ. Δ. θὰ εἶχε παύσει νὰ εἶναι τὸ ἐν πάσαις ταῖς ἐποχαῖς προκαλεῖν κήρυγμα, ὅπερ ἀναμφισβητήτως ἐπέδρασε βαθύτατα ἐπὶ τὴν ἱστορικὴν τῆς Δύσεως νόησιν ἀπὸ τοῦ Ἀδγουστίνου μέχρι τοῦ Ἐγγέλου καὶ μέχρι σήμερον διὰ τῶν θεμελιωδῶν ἰδεῶν α') τῆς παγκοσμιοῦτος, β') τῆς ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ τοῦ κόσμου διευθύσεως τῆς ἱστορίας καὶ γ') τοῦ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καθορισμοῦ σκοποῦ τῆς ὅλης ἱστορίας, δι' ὧν διεμορφώθη ἡ ἔννοια τῆς ἐνότητος τῆς παγκοσμίου ἱστορίας. Ἡ Κ. Δ. μόνον ἐν τῷ ἑαυτῆς περιθωρίῳ ἐφάπτεται τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, χωρὶς νὰ διατρέβῃ περὶ τὰ περιεχόμενα αὐτῆς, παραμένει δὲ συγκεντρωμένη ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τῆς ἱερᾶς ἱστορίας τῆς σωτηρίας (Heilsgeschichte). Ὁ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλ' ἡ παγκόσμιος ἱστορία διὰ τῆς Κ. Διαθήκης ταυτίζεται μετὰ τῆς ἱστορίας τῶν σχέσεων τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν κόσμον. Οὐχὶ ἐν τῇ παγκοσμίῳ, ἀλλ' ἐν τῇ ἱερᾷ ἱστορίᾳ πληροῦται ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπίνης υπάρξεως, τῶν τε ἐπὶ μέρους καὶ τοῦ συνόλου ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτοῦ ἀκολουθίᾳ. Καὶ ἕμως τοῦτο ἀποτελεῖ τὸ μέγιστον «ναὶ» τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, δηλ. ἡ πίστις ὅτι αὕτη κατὰ τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ ἄγεται πρὸς αὐτόν, ὡς πρὸς τὸ τέλος αὐτῆς. Παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις, ἃς προκαλοῦσιν ἰσχυρισμοὶ τινες τοῦ συγγραφέως, καὶ παρὰ τὰς ἐπιρρίσεις τοῦ διδύμου ὑπὸ ἐιδικῶν τιῶν κριτικῶν (Bultmann ἐν Theol. L. Z. 1939 σελ. 252 ἐξ., Michaelis ἐν Th. Blätter, 1939, στ. 113-18 κλπ.) πρέπει νὰ ὁμολογηθῆ ἡ πρωτοτυπία καὶ ἡ βαθύτης τῶν νοημάτων αὐτοῦ καὶ ἡ ἐμβριθεια, μεθ' ἧς ταῦτα ὑποστηρίζονται.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσάνθου, Βησσαρίωνος πρὸς τὴν Σύνοδον ἢ περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς. (Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ «Ἀρχιείου Πόντου»). Ἀθῆναι, τύποις «Ἐστίας» 1939 (σ. 42).—Τὸ τεῦχος περιέχει λόγον συνταχθέντα ὑπὸ τοῦ μετέπειτα καρδινάλιου Βησσαρίωνος «εἰς συνηγορίαν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Τραπεζούντος Δοσιθέου», πνευματικοῦ αὐτοῦ πατρός, ἐπιμεληθέντος τῶν σπουδῶν καὶ τῆς μορφώσεως αὐτοῦ, διαζομένου δὲ εἰς παραίτησιν ὑπὸ τῆς ἐν Κων)πόλει συνόδου τῇ ἐπιμονῇ τοῦ βασιλέως Τραπεζούντος Ἀλεξίου Δ' συνεπέλα πολιτικῶν μηχανορραφῶν. Ὁ λόγος, τὸ πρῶτον νῦν ἐκδιδόμενος, ἐλήφθη ἐξ ἑλληνικοῦ κώδικος τῆς ἐν Βενετίᾳ Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης περιλαμβάνοντος τὰ μικρότερα τοῦ Βησσαρίωνος ἔργα, ἐδημοσιεύθη δὲ μετὰ πλείστης ἐπιμελείας. Παρατίθεται ἡ φωτοτυπία τῶν δύο πρώτων σελίδων τοῦ κώδικος.

Ἀμίλκα Σ. Ἀλιβιζάτου Καθηγητοῦ τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν. Τὸ Κανονικὸν Δίκαιον ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ. (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ Τόμου Ἑκατονταετηρίδος τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν). Ἀθῆναι, Τύποις «Πυρσοῦ» 1939 (σ. 24).—Ἐκτίθεται ἐνταῦθα ἡ ἱστορία τῆς κατὰ τὴν πρώτην ἑκατονταετίαν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν διδασκαλίας τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου ἀπὸ ἐιδικῆς πανε-

πιστηματικῆς ἔδρας ἐν συσχετίσει πρὸς τὴν ἐν αὐτῷ διδασκαλίαν τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου.

Παναγιώτου Ι. Μπρατιώτου Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου, Ἡ διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἐπιβίωσις τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, Ἀθήνησι 1939. Τύποις «Πυρσοῦ». (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ «Δελτίου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν»), σ. 32.—Τὸ θέμα τοῦτο ἐπραγματεύθη ὁ σ. ἐν λόγῳ εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν καὶ τὸ μνημόσυνον τῶν εὐεργετῶν καὶ καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἐκφωνηθέντι ἐντολῇ τῆς Πανεπιστ. Συγκλήτου ἐν τῇ αἰθούσῃ τῶν τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῇ 30 Ἰαν. 1938.

Δημ. Ν. Μωραΐτου Ὑφηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου, Ἡ λειτουργία Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου. (Ἀνάτυπον τῆς «Θρησκευτικῆς καὶ Χριστιαν. Ἐγκυκλοπαιδείας»). Ἀθήναι 1939 (σ. 19).—Παρέχεται ἡ ἱστορία τῶν κατὰ τὴν ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγ. Ἰακώβου φερομένην λειτουργίαν, ἀποτελέσασαν ἀνεκὰθεν σημεῖον ἀντιλεγόμενον. Ὡς γενικὸν συμπέρασμα ἐκ τῶν περὶ αὐτὴν συζητήσεων ἀρχαίων τε καὶ νεωτέρων φέρεται τοῦτο, ὅτι ἀπίθανον μὲν εἶνε ὅτι ὁ Ἰάκωβος ὄντως συνέταξε τὴν λειτουργίαν ταύτην ὡς ἔχει μετὰ τὴν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ γενίκευσιν αὐτῆς, ἀναντίρρητον δὲ μὲν τυγχάνει ὅτι αὕτη διασώζει ἀρχαιοτάτα στοιχεῖα.

Εὐστρατίου Ἀργέντη ἱατροφιλοσόφου-θεολόγου, Συνταγματίου κατὰ τοῦ παπιστικοῦ καθαρτηρίου πυρός, ἐκδιδόμενον τὸ πρῶτον ὑπὸ Μ. Ἀρχιμ. Μιχαὴλ Κωνσταντινίδου, Προϊσταμένου τοῦ ἐν Λονδίῳ ἱ. ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας καὶ ἐψηφισμένου Μητροπολίτου Κορινθίας. Ἀθήναι, τύποις «Πυρσοῦ» 1939 (σ. 54).—Τὸ Συνταγματίον τοῦτο τοῦ Εὐστρ. Ἀργέντη, μνημονεύμινον ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῷ ἔργῳ του «Σύνταγμα κατὰ ἄζύμων», θεωρούμενον δὲ μέχρι πρό τινος ὡς ἀπολεσθέν, εὐρέθη περσοῦθεν ἐν κώδῃκί τῆς Βιβλιοθήκῃς τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, περιεγράφη δὲ ὑπὸ τοῦ Α. Παπαδοπούλου Κεραμῆος. Ὁ ἐκδότης ἐν τῷ Προλόγῳ διαλαμβάνει διὰ βραχείων περὶ τοῦ βίου τῆς λαν ἀξιοσημειώτου δράσεως τοῦ εὐσεβοῦς, πολυμαθοῦς καὶ ἐπὶ ἀδρᾶ θεολογικῆ μορφώσεϊ διακριθέντος Εὐστρ. Ἀργέντη, ὅστις μοναδικὰς πράγματι προσήνεγκεν ὑπηρεσίας εἰς τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν διὰ τῆς κατὰ τῆς λατινικῆς προπαγάνδας λαν ἐνζήλου καὶ πεφωτισμένης ἀντιδράσεως. Τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἐκδόσεως ἔσχεν ὁ καὶ ἐξ ἄλλων βαθυστοχάστων μελετῶν γνωστός κ. Φίλιππος Π. Ἀργέντης, δαπάναις τοῦ ὁποίου ἐγένετο ἡ τε φωτογράφησις τοῦ χειρογράφου καὶ ἡ ἐκδοσις αὐτοῦ.

Ἱερωνύμου Ι. Κοτσώνη, Διακόνου, Γραμματέως τῆς Ἱεράς Συνόδου, Ἡ χριστιανικὴ ἀνατροφή τῶν παιδίων κατὰ τοὺς χρόνους τῶν κατακομβῶν. (Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς «Ἐκκλησίας»). Ἀθήναι, τύποις «Φοίνικος», 1939 (σ. 40).—Λίαν διαφωτιστικὸν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πη-

γῶν μελέτημα περὶ τῆς θέσεως τῶν παιδίων ἐν τῇ χριστιανικῇ κοινω-
νίᾳ τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων μετὰ συνεξετάσεις τῶν συναφῶν
ζητημάτων τοῦ γάμου καὶ τῆς τεκνογονίας ἀπὸ χριστιανικῆς ἐπόψεως.

Θεοδωρήτου Γ. Κοκκινάκη, Μέσα καὶ σκοποὶ τῆς ζωῆς. Νέα
Ἰόρκη, People's Printing 1939 (σ. 107).—Ὁ καὶ ἐξ ἄλλων ἀξιοσπου-
δάστων πονημάτων γνωστὸς σ. τοῦ κομφοῦ τούτου βιβλίου ἐκθέτει ἐν-
ταῦθα φιλοσοφικοθρησκευτικὰς σκέψεις περὶ μιᾶς πρακτικῆς Σκοπολο-
γίας, ἀποτελούσης τὴν ἀγαθὴν δόξιν ζωῆς, εἰς κατόρθωσιν τῆς ὁποίας
ὁποδεκνύονται καὶ τὰ ἀντίστοιχα μέσα. Πολλὰ τῶν θεμάτων ἤδη ὁ σ.
ἀνέπτυξε καὶ ἀπὸ τοῦ ἀμβίβωτος ὡς ἱεροκήρυξ καὶ εἰς διαλέξεις πρὸ ἀνε-
πτυγμένου κοινῶ ἐν Ἀμερικῇ, καίτοι δὲ διὰ τὸ φιλοσοφικὸν των πε-
ριεχόμενον θὰ ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὡς δυσνόητα, ἀλλ' ὅμως
καὶ ἐν ἀπλῇ γλώσσῃ ἐκτίθενται καὶ ὁ κόσμος—ἔπως λέγει προλογιζό-
μενος ὁ σ.—ἔχει προχωρήσει πολὺ εἰς τὴν σκέψιν, χάρις καὶ εἰς τὰ ση-
μερινὰ μέσα τοῦ διαφωτισμοῦ.

Ἐμμανουὴλ Καρπαθίου Ἀρχιμανδρίτου, Καθηγητοῦ, Ἱστορία
τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν ἀγίων Ἀποστόλων μέχρι τῶν
καθ' ἡμᾶς χρόνων, με κέντρον καὶ βάσιν τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν.
Ἀθῆναι, τύποις Ν. Τιλπέρογλου 1939 (σ. 286).—Ὁ μετὰ πολλοῦ τοῦ
ζήλου ἀδιαλείπτως καὶ καρποφόρως περὶ τὰ θεολογικὰ γράμματα ἀσχολ-
ούμενος συγγραφεὺς τοῦ παρόντος ἔργου προσφέρει δι' αὐτοῦ οὐ μόν-
ον εἰς τὸν κλήρον καὶ τὴν σπουδάζουσαν νεολαίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ
πολὺ χριστιανικὸν κοινὸν δοκίμιον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ἐπίτο-
μον μὲν, ἀλλὰ περιεκτικὸν καὶ εὐληπτον. Ἰδιάζων χαρακτηρ τοῦ πο-
νήματος εἶνε ὅτι, ὡς καὶ ἐν τῷ τίτλῳ του δηλοῦται, κέντρον καὶ βάσιν
τοῦ ἔχει τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Μετὰ εἰσαγωγὴν, ἔνθα ὁ λόγος
περὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, τὸ ὅλον ἔρ-
γον διαιρεῖται εἰς δώδεκα κεφάλαια, πραγματευόμενα περὶ τῶν ἀπο-
στολικῶν χρόνων, τῶν χρόνων τῶν διωγμῶν, περὶ τῆς κατὰ τοὺς πρώ-
τους τρεῖς αἰῶνας ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, μεθ' ὃ ἀκολουθοῦσιν ἡ περιο-
δος τῶν αἰώνων δ'—θ', ἡ μεσοχρόνιος ἱστορία τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλη-
σίας καὶ ἡ τῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως χρόνων μέχρι καὶ
τοῦ βουλγαρικῶ οὐχισμοῦ. Τὸ θ' κεφ. περιλαμβάνει τὰ κατὰ τὰς ὀρ-
θοδόξους Ἐκκλησίας μετὰ τὸν τελευταῖον παγκόσμιον πόλεμον, τὸ ι'
τὴν θρησκευτικὴν καὶ πνευματικὴν ζωὴν τῶν αἰώνων ιε'—κ', τέλος
δὲ ἐν τοῖς κεφ. ια' καὶ ιβ' ἐκτίθενται τὰ κατὰ τὰς ἑτεροδόξους καὶ
ἀπεσχισμένους Ἐκκλησίας τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ αἱ πρὸς
τὰς ἑτεροδόξους Ἐκκλησίας τῆς Δύσεως σχέσεις τῆς ὀρθοδόξου Ἐκ-
κλησίας. Τὸ τελευταῖον τοῦτο κεφάλαιον καθιστᾷ τὸ βιβλίον ἰδια-
ζόντως συγχρονισμένον καὶ ἐπίκαιρον ὡς ἐκ τῆς ἐνημερώσεως τοῦ
ἀναγνώστου εἰς τὴν σύγχρονον διεκκλησιαστικὴν παγκόσμιον κίνησιν.
Τὸ ἔργον, διάφορον τὸν χαρακτηρ καὶ τὴν μέθοδον ἀπὸ τῶν ὁμοίων
δοκιμίων, καταλείπεται διὰ Λεξικοῦ τῶν ἐπισημοτέρων καὶ τῶν μᾶλλον
ἀγνώστων κυρίων ὀνομάτων καὶ πραγμάτων καὶ διὰ δύο Πινάκων:

τῶν ἀναγνωσμάτων καὶ χρονολογικοῦ τῶν κυρίων γεγονότων τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας.

Γ. Δ. Ἀρθωνιάκη, Λογισμὸς τῆς ἡμερομηνίας τοῦ Πάσχα πασῶν τῶν χριστιανικῶν ὁμολογιῶν. Ἑλληνορθόδοξοι—Καθολικοὶ—Κόπται—Ἀθησύνιοι—Ἀρμένιοι—Χαλδαῖοι. Ἀθῆναι, τύποις Ν. Στεφανοπούλου, 1939 (σ. 78).—Τὸ δοκίμιον τοῦτο εἶνε τὸ δεύτερον μέρος γενικωτέρας περὶ τοῦ Πάσχα μελέτης, τῆς ὁποίας τὸ πρῶτον ἐβιβλιογραφήθη ἤδη ἐν τῇ προηγουμένῃ τεύχει τῆς «Θεολογίας». Ὁ σ. προλογίζομενος διασαφεῖ ὅτι τὸν λογισμὸν τῆς πασχαλινῆς ἡμερομηνίας τῶν μεθ' ἡμῶν συνοερχομένων ἄλλοφύλων διετύπωσεν ὡς μαθηματικὴν παιδιὰν χάριν τῶν παρ' ἡμῖν περὶ τὰς μαθηματικὰς σπουδὰς ἀσμένως καταγινομένων.

Νικολάου Κ. Καψῆ, Σύμμεικτα θεολογικὰ μελετήματα. Ἀθῆναι, Τυποτεχνεῖον ἐλλήνων, 1939 (σελ. 139).—Ἐν τῇ τεύχει τούτῳ ἀνεκδίδονται—μετὰ τινων προσθηκῶν ἢ τροποποιήσεων—διάφορα ἀξιόσπουδα μελετήματα ἐπὶ θεμάτων θεολογικῶν προδημοσιευθέντα ἐν ταῖς παρ' ἡμῖν Ἑγκυκλοπαιδείαις καὶ περιοδικοῖς. Ἐν τέλει παρατίθεται Πίναξ ὀνομάτων καὶ πραγμάτων.

Th r. Georgiades, Bemerkungen zur Erforschung der byzantinischen Kirchenmusik. (Ἀνάπτυον ἐκ τῆς Byzantinische Zeitschrift), Leipzig, B. G. Teubner, Berlin 1939 (σ. 67—88).

A. Gratieux, A. S. Khomiakov et le mouvement slavophile. Τόμ. 5: Les hommes. Τόμ. 6: Les doctrines. Τόμ. 8: G. Samarine Préface aux oeuvres théologiques de A. S. Khomiakov. Introduction, traduction et notes par A. Gratieux. Les éditions du Cerf, Paris, 1939.—Οἱ τρεῖς αὗτοι τόμοι ὑπὸ τὴν γενικὴν ρήτραν «*unam sanctam*» εἶνε ἀφιερωμένοι εἰς τὴν ζωὴν, τὴν ἰδεολογίαν καὶ τὴν δράσιν τοῦ Ἀλεξίου Χόμρακῶφ, ἐνὸς ἐκ τῶν μᾶλλον διακεκριμένων ῥώσων λαϊκῶν θεολόγων, ὅστις δι' ἕλης τῆς συγγραφικῆς του δράσεως ἠγωνίσθη νὰ ἐξάρῃ τὸ ἰδεῶδες τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας, ἧς ἐθρήνηε τὴν διάσπασιν, ἰδίως δὲ τὴν μεταξὺ τῆς ὀρθοδόξου ἐλληνικῆς καὶ τῆς παπικῆς διάσπασιν. Καίτοι ἐξετίμα τὴν «*ισχυρὰν πολιτικὴν ὀργάνωσιν*» τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, τὴν ἀληθῆ ἐννοιαν τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας ἐβλεπεν ἐκφραζομένην ἐν τῇ οὐσίᾳ τῆς ὡς ζῶντος ὀργανισμοῦ διακρατουμένου διὰ τῆς ἀγάπης, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν μονοπρόσωπον πνευματικὴν δεσποτείαν καὶ τὸ ἀλάθητον. Ὁ Χόμρακῶφ ὑπῆρξεν εἰς ἐκ τῶν σπουδαιότερων στηλοβατῶν τῆς ἐν Ρωσίᾳ γνωστῆς οὐλοφίλου κινήσεως.